

NOTATKI BOTANICZNE

Nowe stanowisko *Nuphar pumila* (Nymphaeaceae) na Płaskowyżu Rybnickim (Wyżyna Śląska)

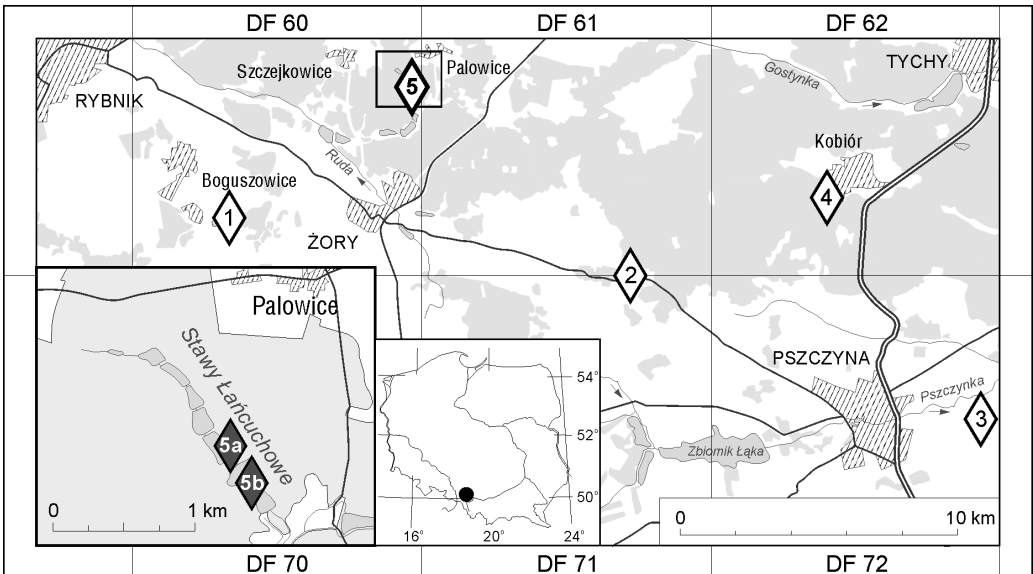
Nuphar pumila (Timm) DC. (grązel drobny) jest na terenie Polski gatunkiem rzadkim, którego stanowiska znane są głównie z północnej części kraju, a zwłaszcza z terenu Pojezierza Pomorskiego, Mazurskiego i Suwalskiego. Wyznaczają one południową granicę jego zwartego europejskiego zasięgu, który obejmuje Skandynawię, kraje nadbałtyckie, północną Polskę i północno-środkową Rosję. Ponadto rozproszone stanowiska tego gatunku znajdują się w środkowej i zachodniej Europie (m.in. w północnych Alpach, w Masywie Centralnym we Francji, w Wielkiej Brytanii). Dalej na wschód jego euroazjatycki zasięg sięga poprzez Syberię aż na Daleki Wschód po Chiny i Japonię (GOSTYŃSKA-JAKUSZEWSKA 1985). *N. pumila* jest przedstawicielem elementu cyrkumborealnego (ZAJĄC & ZAJĄC 2009), a w Polsce jest uważany za relikw glacialny (PAWŁOWSKA 1972).

Ze względu na swoją rzadkość *Nuphar pumila* ma w Polsce status gatunku narażonego. Został umieszczony w polskiej „czerwonej księdze” (KŁOSOWSKI 2001) oraz na „czerwonej liście” (ZARZYCKI & SZELĄG 2006). Jest też objęty ochroną ścisłą prawną (ROZPORZĄDZENIE ... 2012). Wiele stanowisk grązela drobnego z terenu Polski nie było ostatnio potwierdzonych. Jest on związany z wodami ubogimi w wapń i największe zagrożenie stanowi dla niego wzrost twardości wody, choć wykazuje szeroką amplitudę ekologiczną co do jej żyzności (KŁOSOWSKI 2001).

Na terenie Górnego Śląska *Nuphar pumila* był notowany już w XIX i na początku XX w. FIEK (1881) wymienia z tego regionu trzy jego stanowiska. Są to: Boguszowice k. Rybnika (Staw Papierok), Branica k. Suszca w powiecie pszczyńskim (stanowisko odkryte w 1829 roku) oraz Ćwiklice koło Pszczyny. Autor ten podaje też, że na skutek osuszenia stawów w Branicy i Ćwiklicach grązel drobny już tam nie występuje. SCHUBE (1903) publikuje jeszcze czwarte stanowisko tego gatunku na Górnym Śląsku; jest to Kobiór na północ od Pszczyny. Stanowisko grązela drobnego z Boguszowic jest też wymienione w opracowaniu flory Płaskowyżu Rybnickiego (URBISZ 1996); nie zostało jednak potwierdzone. Wymienione stanowiska *N. pumila* znajdują się w różnych kwadratach (10 × 10 km) ATPOL: Boguszowice – DF60, Kobiór – DF62, Branica – DF71/DF61, Ćwiklice – DF72 (Ryc. 1). Ponadto Staw Papierok, który był podawany przez florystów niemieckich jako miejsce występowania *N. pumila* w Boguszowicach znajduje się obecnie na terenie miasta Żory (dzielnica Rój), choć leży bezpośrednio na granicy z Rybnikiem Boguszowicami.

We współczesnych opracowaniach dotyczących rozmieszczenia *Nuphar pumila* na terenie Polski, wymieniane są tylko dwa stanowiska (oba uznawane za już nieistniejące) tego gatunku z terenu Górnego Śląska; są to Pszczyna i Boguszyce (GOSTYŃSKA-JAKUSZEWSKA 1985; PIEKOŚ-MIRKOWA & MIREK 2003). Niestety, informacje te w przypadku Pszczyny są nieścisłe – gatunek był bowiem podawany nie z Pszczyny, a z trzech różnych miejscowości leżących na terenie powiatu pszczyńskiego. Stanowisko w Boguszycach zostało natomiast błędnie zidentyfikowane. Sądząc po jego lokalizacji na mapach (ZAJĄC & ZAJĄC 2000; KŁOSOWSKI 2001), źle została przetłumaczona nazwa Boguschowitz podawana przez florystów niemieckich. Według „Słownika nazw...” (CHOROŚ i in. 1997) oznacza ona Boguszowice będące obecnie dzielnicą Rybnika, a nie Boguszyce (wieś na południe od Toszka), których niemiecka nazwa to Boguschütz.

W roku 2008 na terenie wschodniej części Płaskowyżu Rybnickiego zostało odkryte nowe stanowisko *Nuphar pumila*. Potwierdzono go w 2009 r. Grażel drobny został tu odnaleziony w dwóch stawach: (Węglornik i Nowy Staw) wchodzących w skład tzw. Stawów Łańcuchowych usytuowanych na północ od Żor (Ryc. 1), na terenie Parku Krajobrazowego „Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich”. Stawy te są otoczone lasami należącymi do Nadleśnictwa Rybnik (oddziały 178 i 183). Pod względem administracyjnym jest to teren sołectwa Palowice w gminie Czerwionka-Leszczyny. Stawy Łańcuchowe są pozostałością po gospodarce rybackiej prowadzonej przez zakon Cystersów, którzy osiedlili się na tych ziemiach już w XIII w.

Ryc. 1. Rozmieszczenie stanowisk *Nuphar pumila* (Timm) DC. na Górnym Śląsku. 1 – Boguszowice, 2 – Branica, 3 – Ćwiklice, 4 – Kobiór, 5 – nowe stanowisko na terenie Stawów Łańcuchowych k. Palowic (5a – staw Węglornik, 5b – Nowy Staw)

Fig. 1. Distribution of *Nuphar pumila* (Timm) DC. localities in the Upper Silesia. 1 – Boguszowice, 2 – Branica, 3 – Ćwiklice, 4 – Kobiór, 5 – new locality in the area of Stawy Łańcuchowe (the Chain Ponds) near Palowice (5a – Węglornik pond, 5b – Nowy Staw pond)

Szczególnie liczna populacja grążela drobnego występuje w stawie Węglornik, w jego południowo-wschodniej części (część północna zbiornika zarośnięta jest przez szuwar trzcinowy). Zajmuje ona powierzchnię około 1 ha. Grązel drobny nie tworzy tu jednogatunkowej fitocenozy, lecz rośnie razem z *Nymphaea candida*, a w momencie obserwacji ten drugi gatunek był wyraźnie liczniejszy. Ponadto występowały tu także m.in.: *Ceratophyllum demersum*, *Potamogeton acutifolius*, *P. natans*, *P. trichoides*, *Sagittaria sagitifolia*, *Stratiotes aloides*, *Utricularia vulgaris*. W drugim z wymienionych stawów populacja *Nuphar pumila* była wyraźnie mniej liczna, a dominującym gatunkiem był *Potamogeton natans*.

Nowe stanowisko *Nuphar pumila* z Górnego Śląska usytuowane jest w kwadracie **DF60**. Znajduje się ono pomiędzy trzema dawnymi stanowiskami tego gatunku: w Boguszowicach (ok. 8,5 km na południowy zachód), w Branicy (ok. 10,5 km na południowy wschód) oraz w Kobiórze (ok. 15 km na zachód). Istnieje szansa, że *Nuphar pumila* może utrzymać się na terenie Stawów Łańcuchowych przez dłuższy czas, gdyż są one otoczone lasami i znajdują się na terenie parku krajobrazowego.

Summary. New locality of *Nuphar pumila* (Nymphaeaceae) in the Rybnik Plateau (the Silesian Upland). A new locality of *Nuphar pumila* has been found in 2008 in the area of Stawy Łańcuchowe (the Chain Ponds) near Żory, in the eastern part of the Rybnik Plateau. These ponds are situated in the area of the "Landscape Park of the Cistercian Landscape Compositions of Rudy Wielkie". Two old and not existing localities of this species are listed from the Upper Silesia in a contemporary botanical literature which concerns the distribution of *N. pumila*. These are Pszczyna and Boguszyce (near Toszek). As a result of analysis of an old floristic studies, it has been found that at the turn of the 19th and 20th centuries *N. pumila* was known from 4 localities which were published by German botanists. Three of them (Branica, Ćwiklice and Kobiór) were situated around Pszczyna and the fourth – in Boguszowice near Rybnik. In contemporary Polish studies the locality in Boguszowice (Boguschowitz in German literature) was incorrectly named Boguszyce and situated near Toszek.

LITERATURA

- CHOROŚ M., JARZAK Ł. & SOCHACKA S. 1997. Słownik nazw miejscowych Górnego Śląska. s. 180. Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Księgarnia „Minerva” Mariusz Kik w Kluczborku.
- FIEK E. 1881. Flora von Schlesien. s. 571. J. U. Kern's Verl., Breslau.
- GOSTYŃSKA-JAKUSZEWSKA M. 1985. *Nymphaeaceae*, grzybieniewate. – W: A. JASIEWICZ (red.), Flora Polski 4, s. 94–99. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Kraków.
- KŁOSOWSKI S. 2001. *Nuphar pumila* (Timm) DC. – Grązel drobny. – W: R. KAŹMIERCZAKOWA & K. ZARZYCKI (red.), Polska czerwona księga roślin, s. 116–118. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Polska Akademia Nauk, Kraków.
- PAWŁOWSKA S. 1972. Charakterystyka statystyczna i elementy flory polskiej. – W: SZAFER. & K. ZARZYCKI (red.), Szata roślinna Polski 1, s. 129–206. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- PIĘKOŚ-MIRKOWA H. & MIREK Z. 2003. Atlas roślin chronionych. s. 584. MULTICO Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin. Dz.U. Nr 14, poz. 81.
- SCHUBE T. 1903. Die Verbreitung der Gefäßpflanzen in Schlesien preußischen und österreichischen Anteils. s. 361. Druck von R. Nischovsky, Breslau.

- URBISZ A. 1996. Flora naczyniowa Płaskowyżu Rybnickiego na tle antropogenicznych przemian tego obszaru. – Scripta Rudensia 6: 1–174.
- ZAJĄC A. & ZAJĄC M. (red.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. s. 94. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. – W: Z. MIREK, K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. SZELĄG (red.), Red list of plants and fungi in Poland, s. 9–20. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

BEATA BABCZYŃSKA-SENDEK i EWA SZALA, *Katedra Geobotaniki i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Śląski, ul. Jagiellońska 28, 40-032 Katowice, Polska; e-mail: beata.babczynska-sendek@us.edu.pl; ewaszala@op.pl*

Przyjęto do druku: 22.07.2012 r.

Nowe stanowiska *Swertia perennis* subsp. *perennis* (Gentianaceae) w Biebrzańskim Parku Narodowym

Swertia perennis L. (niebielistka trwała) jest gatunkiem cyrkumborealnym, zasiedlającym półkulę północną, głównie strefę umiarkowaną. Zasięgiem swym obejmuje Europę środkową, Azję oraz zachodnie wybrzeże Ameryki Północnej (od Alaski poprzez Kanadę, Kalifornię aż po Nowy Meksyk). Europejskim centrum występowania niebielistki trwałej są Alpy (HULTÉN & FRIES 1986).

W Polsce wyróżniane są dwa podgatunki *Swertia perennis*: górski (subsp. *alpestris*) i niżowy (subsp. *perennis*). Podgatunek górski występuje w Karkonoszach, w Tatrach oraz na Pilsku w Beskidzie Żywieckim (ZAJĄC & ZAJĄC 2001). Podgatunek niżowy był notowany na rozproszonych stanowiskach w północnej części kraju, na Podlasiu, Polesiu Lubelskim i Roztoczu (PIĘKOŚ-MIRKOWA & MIREK 2003). Jednakże większość niżowych stanowisk opisanych w literaturze ma obecnie charakter historyczny (PAWLIKOWSKI & WOŁKOWYCKI 2010). Aktualnie z obszaru Lubelszczyzny zostały potwierdzone jedynie 3 stanowiska (inf. ustna, dr Alicja Buczek UMCS, 2011). W ostatnich latach w województwie podlaskim stwierdzono ten gatunek tylko na dwóch stanowiskach w: Puszczy Knyszyńskiej i w mikroregionie Góry Sudawskie (PAWLIKOWSKI & WOŁKOWYCKI 2010).

W Polsce niebielistka trwała znalazła się pośród roślin narażonych na wyginiecie – kategoria V (ZARZYCKI & SZELĄG 2006). Z dostępnych danych można wnioskować, że status ten nie oddaje prawdziwego stanu zagrożenia gatunku (PAWLIKOWSKI & WOŁKOWYCKI 2010).

W Kotlinie Biebrzańskiej *Swertia perennis* była podawana ze środkowego basenu doliny Biebrzy, gdzie rośla w płacie zmiennowilgotnej łąki trzęślicowej z udziałem *Carex appropinquata* (PAŁCZYŃSKI 1975). Stanowisko nie zostało potwierdzone (WERPACHOWSKI 2005),